

Передмова

Передмова до першого видання «Джейн Ейр» була непотрібною, відтак я її й не додала; але друге видання потребує кількох слів як подяки, так і певних зауважень.

Моя вдячність розподілена на три частини.

Публіці — за прихильно вислухану просту історію без особливих претензій.

Пресі — за поле рівних можливостей, що його її шляхетна підтримка відкрила перед нікому не знаним дебютантом.

Моїм Видавцям — за ту допомогу, яку вони надали невідомому й nereкомендованому Авторіві: їхній тактовності, енергійності, діловим якостям та відвертій ліберальності.

Преса й Публіка є для мене лише невиразними уособленнями, тож я мушу подякувати їм у так само нечітких формах; однак мої Видавці є визначеними: так само визначеними є декотрі шляхетні критики, які підбадьорювали мене так, як тільки великодушні та піднесені люди вміють підбадьорити незнайомця в його боротьбі; їм, себто моїм Видавцям та вибраним Оглядачам, я щиро кажу: панове, дякую вам від усього серця!

Визнавши таким чином, чим я завдячую тим, хто допоміг мені та схвально поставився до мене, я звернуся до іншого класу, невеликого, наскільки мені відомо, але який через це не можна оминати. Я маю на увазі тих небагатьох боязких або прискіпливих, які сумніваються у спонуках і провідній думці таких книг, як «Джейн Ейр»; тих, у чиїх очах усе незвичне є неправильним; чие вухо вчуває в кожному протесті проти фанатизму — цього батька злочину — образу благочестя, цього намісника Бога на землі. Я хотіла би вказати таким недовіркам на певні очевидні відмінності, нагадати їм деякі прості істини.

Умовність — це не моральність. Самовпевненість — це не релігія. Атакувати перше не значить нападати на останнє. Зірвати маску з лица фарисея не значить посягнути нечестивою рукою на терновий вінець.

Ці речі та вчинки є діаметрально протилежними: вони такі ж різні, як чеснота й порок. Люди надто часто їх плутають, тоді як плутати їх не треба: зовнішню видимість не варто сприймати за істину; вузькі людські доктрини, які тяжіють до того, щоби підбадьорити й возвеличити нечисленних, не мають ставати заміною Христової віри, яка викупила світ. Між ними, повторюю, є різниця, і проводити чітку й широку межу поділу між ними – це добра, а не погана дія.

Світові може не сподобатися бачити ці ідеї розділеними, бо він звик їх змішувати; він вважає за вигідне видавати зовнішню позолоту за щире золото – щоби побілені стіни служили свідченням чистоти храму. Він може ненавидіти того, хто наслідують це досліджувати й виставляти напоказ – зішкрябувати позолоту й показувати нешляхетний метал під нею, розкопувати гробницю й витягувати на світло поховальні реліквії; однак при всій своїй ненависті світ у боргу перед ним.

Ахав не любив Міхея, бо той не напрозорив йому доброго, а тільки лихе; можливо, більше до вподоби йому був улесливий син Хенаани; проте Ахав міг би уникнути кривавої загибелі, якби перестав схилити своє вухо до лестоців і прислухався до сердечної поради.

У наш час живе людина, слова якої не призначені для того, щоб лагідно лоскотати чиїсь ніжні вуха, і хто, на мою думку, постає перед найвидатнішими членами суспільства, як колись син Імлаї постав перед царями юдейським та ізраїльським, і хто промовляє таку ж глибоку істину з такою ж пророчою та життєствердною силою – і так само сміливо та безстрашно. Чи захоплюються сатириком «Ярмарку марнославства» у вищих колах? Не можу сказати, проте думаю, що якби декотрі з тих, на кого він виливає рідкий грецький вогонь свого сарказму й над ким спалахують блискавиці його викриттів, вчасно взяли до уваги його застереження – вони або їхні нащадки ще могли б уникнути фатального Рамота гілеадського.

Чому я згадала про цього чоловіка? Я згадала про нього, Читачу, бо переконана, що бачу в ньому інтелект набагато

глибший і неповторніший, ніж зараз визнають його сучасники, бо поважаю його як найпершого перетворювача суспільства наших днів – як старшого майстра того трудящого корпусу, який прагне виправити викривлений порядок речей; бо впевнена, що жодний коментатор його творів досі не знайшов гідного для нього порівняння, слів, які могли б влучно охарактеризувати його талант. Кажуть, він подібний до Філдінга, говорять про його дотепність, гумор, силу коміка. Він так само схожий на Філдінга, як орел – на стерв'ятника: Філдінг усе ж може опуститися до падлини, але Теккерей – ніколи. Його дотеп світлий, його гумор привабливий, при тому й перше, і друге мають таке саме відношення до його поважного генія, як зірниця, що спалахують скраєчку літньої хмари, до смертоносної блискавки, схованої в її лоні. Урешті-решт, я згадала пана Теккерей, бо саме йому – якщо він погодиться прийняти цей знак визнання від геть не знайомої йому особи – я присвятила це друге видання «Джейн Ейр».

Каррер Белл, 21 грудня 1847 року*

Зауваження до третього видання

Я користаюся нагодою, яку переді мною відкриває третє видання «Джейн Ейр», знову звернутися зі словом до Публіки, щоб пояснити, що моя заявка на титул романіста ґрунтується на цьому одному-єдиному романі. Тож якщо мені приписують авторство інших художніх творів, – це незаслужена честь, і як таку я відкидаю її на користь усіх, кому вона по праву належить.

Це пояснення має слугувати проясненню помилок – як тих, котрі, можливо, вже були зроблені, так і майбутніх.

Каррер Белл, 13 квітня 1848 року

* Літературний псевдонім Шарлотти Бронте, під яким публікувалися її перші видання.

Розділ I

Піти на прогулянку того дня не було змоги. Щоправда, вранці ми десь годину поблукали між безлистих кущів, але після обіду (пані Рід, коли не мала гостей, обідала рано) зимовий вітер приніс із собою такі темні хмари й такий пронизливий дощ, що про подальші вільні вправи на свіжому повітрі вже не йшлося.

Я тільки зраділа: ніколи не любила довгих прогулянок о цій порі, а надто в студене пообіддя; жахливою мукою для мене було приходити додому в сутінках із задубілими пальцями рук і ніг, із серцем, що стискалося від докорів Бессі, нашої няні, з приниженим усвідомленням того, наскільки я фізично слабша від Елізи, Джона та Джорджиани Рідів.

Згадані Еліза, Джон і Джорджиана якраз обступили з усіх боків свою матусю; вона напівлежала у вітальні на дивані біля каміна, оточена своїми любими діточками (які саме в цю хвилину не сварилися і не верещали), і здавалася цілком щасливою. Мені вона не дозволила приєднатися до них, сказавши, що їй прикро, втім вона змушена тримати мене на віддалі, поки не почує від Бессі та не побачить на власні очі, що я з усією щирістю прагну розвивати в собі більш товариський та відповідний для добре вихованої дитини душевний лад, більш привабливі й веселі манери – поки я не стану відвертішою, природнішою, люб'язнішою, лагіднішою, як на те пішло, – їй таки доведеться відлучити мене від привілеїв, призначених лише для ненабурмосених, щасливих діточок.

– А що Бессі сказала, ніби я зробила? – запитала я.

– Джейн, я не люблю тих, хто чіпляється до слів або ставить неналежні питання; крім того, у дитині, яка так звертається до старших, є щось по-справжньому відразливе. Сядь де-небудь і мовчи, доки не навчишся говорити шанобливо.

Кімната для сніданків прилягала до вітальні, я прошмигнула туди. Там стояла книжкова шафа – і невдовзі я заволоділа одним з фоліантів, правда, спершу переконалася, що там є малюнки. Тоді я вилізла з ногами на невеличку софу у віконній ніші та всілася по-турецьки, а затягнувши майже до кінця

щільні червоні вовняні порт'єри, відчула себе подвійно відго-
родженою від світу.

Багрянні складки драпірування затуляли мені вид на кімна-
ту праворуч, а зліва прозорі скляні шибки захищали, проте не
відділяли мене від похмурого листопадового дня. Періодично,
перегортаючи сторінки, я кидала погляд на, по суті, зимові су-
тінки за вікном. Удалині нависала біла завіса туману й хмар,
а зовсім близько виднілися мокрий газон та кущі, які розшар-
пував вітер; невпинні потоки дощу відносило вбік найбільш
сильними поривами.

Я повернулася до своєї книги – «Історії британських птахів»
Б'юїка. У принципі, мене мало обходив текст, та все ж, навіть бу-
дучи ще зовсім дитиною, я не змогла оминати увагою кількох
сторінок вступу, де йшлося про гніздівлю морських птахів, про
«самотні скелі та миси», де живуть самі тільки пернаті, про узбе-
режжя Норвегії, усіяне островами від найпівденнішої своєї точ-
ки, Лінденесса, або ж Назе, до Нордкапа:

*«Де Північний океан, здіймаючи пінисті буруни,
Кипить і вирує навколо голих замріяних островів
Найдальшої Туле; і високі хвилі Атлантики
Вихлюпуються на штормові Гебриди...»*

Не могла я не прочитати також і описів холодних берегів Лап-
ландії, Сибіру, Шпіцбергену, Нової Землі, Ісландії, Гренландії
з «величезною протяжністю арктичної зони й нескінченними
пустельними понурими просторами» – що це «вмістище моро-
зу й снігів», де «тверді крижані поля, набуток тисячолітніх зим,
наростають до висоти альпійських льодовиків, оточують полюс
і є місцем, де панує найсуворіший на Землі холод». Отож про цю
смертельно білу країну в мене склалося власне уявлення: туман-
не, як і будь-яке не до кінця осмислене, що невиразно снується
в голові у дитини, але дивним чином – украй переконливе. Сло-
ва на цих вступних сторінках були пов'язані з ілюстраціями –
а отже, малюнки надавали їм сенсу: скеля, що самотньо стирчала

серед моря, між хвиль і піни; розбитий човен, викинутий на безлюдний берег; холодний блідий місяць, який з-за смуги хмар поглядає на корабель, що тоне.

Не можу сказати, яке саме невиразне почуття викликав у мене занедбаний цвинтар з нагробком, хвірткою, двома деревами, низьким обрієм, оточений вищербленим муром, із серпиком місяця, що наче підтверджував – уже вечір.

Два кораблі, які завмерли на тихій гладіні моря, здалися мені морськими примарами.

Від диявола, котрий цупив мішок у злодія в нього за спиною, я швидко відвела погляд: це зображення мене лякало.

Не менш страхотливим був обрис чорної рогатої істоти, що сиділа віддалік на скелі, спостерігаючи за натовпом, який оточив шибеницю.

Кожен малюнок оповідав якусь історію, часто загадкову для моїх іще не зовсім сформованих уяви та розуміння й недосконалих чуттів, однак, попри те, безмежно цікаву – таку ж цікаву, як і ті казки, що ними Бессі часом тішила нас зимовими вечорами, коли їй траплялося бути в доброму гуморі та коли, присунувши прасувальну дошку до каміна в дитячій кімнаті, вона дозволяла нам порозсідатися навколо. Розпрасовуючи мереживні оборочки пані Рід і пляючи краєчок її нічного чепчика, вона втамовувала нашу спраглу цікавість розповідями про кохання та пригоди, запозиченими з древніх казок та старих балад або ж (про що я довідалася вже значно пізніше) зі сторінок «Памели й Генріха, графа Морландського».

З Б'юїком на колінах я почувалася щасливою; принаймні по-своєму щасливою. Я боялася тільки, що це моє щастя – ненадовго. Воно й справді урвалося несподівано швидко. Двері кімнати для сніданків відчинилися.

– Агов! Мадам Рюмсо! – долинув голос Джона Ріда, який крикнув, але тут же замовк: кімната видалася йому порожньою.

– Куди, до дідька, вона зникла? – продовжив він. – Ліззі! Джорджі! – покликав він сестер. – Джоан тут нема. Скажіть мамі, що вона вибігла надвір, під дощ, недобра тварюка!